

ДОКТРИНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТЛО

У статті досліджуються природньо-правові і позитивістські підходи до проблеми прав людини на основі конституційного закріплення основних прав і свобод, історичні поняття права людини на житло, його реалізації як норми. Розглядаються основні етапи виникнення природи права людини на житло і взаємовідносин з державою.

Ключові слова: право людини на житло, державні гарантії, природні права.

Постановка проблеми та її актуальність.

Актуальність статті полягає в сутності та значенні доктринального дослідження конституційного права людини на житло, позитивної динаміки його сталого розвитку і становлення прав людини, що у своєму змісті містить тривалу історію, яка супроводжується боротьбою доктрин і традицій, характерних для тої чи іншої країни.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженням проблем конституційного права людини на житло та взаємовідносин, пов'язаних головним чином з їх реалізацією, займалися такі науковці: А. Хефлігер, К. Штерн, В. Гумбольд, Д. С. Міль Б. Констант та інші.

Мета статті. Мета даної статті полягає у дослідженні природньо-правових і позитивістських підходів до вирішення проблем прав людини на основі конституційного закріплення основних прав і свобод.

Виклад основного матеріалу. Визнання права на житло як важливої складової частини більш широкого права кожної людини на достатній життєвий рівень відбулося тільки в середині ХХ століття. Проте, вперше право на недоторканість житла було передбачено ще у 1215 році в Англії у Великій хартії вольностей. У Загальній ж декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, вперше було закріплено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї [1]. Норми щодо права на житло як складової частини права кожного на достатній життєвий рівень містяться і в ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, прийнятого 16

грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН [2]. Необхідність поваги до житла висвітлена у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.) [3]. Право на житло отримало розвиток також у ст. 31 Європейської соціальної хартії (Страсбург, 3 травня 1996 р.). Європейська соціальна хартія також містить положення про спеціальні гарантії в житловій сфері для окремих найбільш соціально незахищених категорій громадян [4].

Практика держав, які визнають природньо-правову доктрину дослідження і походження прав людини на житло, не відкидає їх позитивістського оформлення, і природньо-правова, і позитивістська доктрини в сучасному світі не виступають як антиподи. В сучасному світі позитивістський підхід до права людини на житло неминуче повинен опиратися на моральні категорії свободи, справедливості, самоцінності індивіда, для того, щоб законодавчо виразити їх в певному каталозі прав людини. Набуваючи законодавчого вираження, право людини на житло отримує додаткову «енергію», а держава, законодавчо закріплюючи його, зобов'язує себе гарантувати і забезпечувати права і свободи.

Значення позитивістського закріплення природніх прав на житло підтверджується конституційним досвідом США. Конституція Сполучених Штатів Америки 1787 року не містила перерахунку невідчужуваних прав, оскільки «батьки-засновники» виходили з того, що природні права, які належать людині від народження, не потребують позитивістського підтвердження в тексті Основного Закону. Їх перелік міг бути оцінений як вичерпний перелік прав і свобод, що могло б призвести до ущемлення тих прав, які не увійшли у перелік.

Однак відсутність в Основному Законі США переліку федерально закріплених прав і свобод викликало критику цього документу. Під тиском громадської думки Конгресом США в 1789 році були запропоновані проекти поправок, які містили поняття про політичні і особисті права, в тому числі право на житло.

Конституційна практика розвинутих країн в певній мірі послабила суперечності природньо-правового і позитивістського підходів до проблеми прав людини на основі конституційного закріплення основних прав і свобод, які виключають пригноблення і насильство держави по відношенню до особистості, відстоюючи її автономію і пріоритет прав людини по відношенню до держави.

З цього приводу цікаво висловився колишній голова Федерального конституційного суду (ФКС) Німеччини Р. Герцог: «Поняття прав людини несе навантаження і в плані їх походження та захищеності. Позитивізм вважає, що права діють в силу того і в тому об'ємі, в якому вони гарантуються державними нормами. Від цих прав відрізняються ті, джерелами яких є християнські цінності, які не потребують державного визнання, а діють як надпозитивні права. Однак особливого практичного значення такий підхід в ФРН не має, оскільки Основний закон і без того містить широкий набір прав і не було особливої необхідності проголошувати або звертатись до поняття надпозитивних прав, хоча на початку своєї діяльності ФКС використовував такі поняття. Основний закон виключає конфлікт між діючою Конституцією і надпозитивними правами людини. Державні права – це ті ж права людини, санкціоновані державою». Швейцарський вчений – юрист А. Хефлігер в статті «Ієрархія конституційних норм і їх функція в захисті прав людини» розрізняє природні права людини, основні права і права, відповідаючі Конституції. На думку А. Хефлігера, у відповідності з теорією природнього права, є права, які надаються індивіду з метою забезпечення його людської гідності і яким притаманна позачасова дія. Ця ідея втілена в преамбулі Загальної декларації прав людини [1].

Поряд з цим права людини, які служать захисту прав індивіда, майже без винятків з давніх гарантувалися внутрішньодержавним порядком Швейцарії (в основному писаними нормами і тільки в незначній мірі неписаними). Прийнята в 1874 році федеративна Конституція заснована на ліберальних цінностях.

Оскільки права людини при прийнятті Конституції були інтегровані у внутрішньодержавне право, то з часом Верховний Суд Швейцарії відмовив їм у визнанні в якості неписаних основних прав. Основні права гарантуються у внутрішньому праві Конституції федерації і законодавством кантонів. Це ті права, на які поширюється судовий захист. Однак деякі важливі права не названі в Конституції. В такому випадку Федеральний суд іноді визнає неписані основні права і таким чином ліквідує пробіли в Конституції.

Західнонімецький вчений К. Штерн пише: «Основні права, закріплені в конституціях держав, ґрунтуються на правах людини: вони вбирають в себе особистісне і природньо-правове начало, що міститься в них. В якості суттєво нового елемента виступає позитивно-правова інституалізація. Державно-правове визнання і гарантованість означають великий прорив в ідеї прав людини. Запозичені із постулатів і декларацій як права природні, вони стали правами в юридичному розумінні».

До змісту прав людини на житло і його розподілу у суспільстві необхідно підходити конкретно-історично. Історично поняття права людини на житло, його реалізації як норми, змогли розвинути і в результаті буржуазних революцій, отримати універсальний характер для ряду регіонів світу, зокрема в США, Західній Європі завдяки поступовому прогресу по шляху до свободи, яка розкріпає особистість і забезпечує формальну рівність всіх перед законом.

В становленні прав і свобод людини, реалізації її конституційного права на житло велику роль відіграло ідеологічне, доктринальне підґрунтя – вчення про природні природжені права людини, які незалежні від позиції і свавілля державної влади; ціль останньої – забезпечення прав, визначених природою або Творцем. Існуючі до появи природньо правових ідей статистські погляди орієнтовані на підкорення індивіда державі як верховній силі, наділеній правом розпоряджатися долею людей на свій розсуд. Природньо-правова концепція акцентує увагу на автономії особистості, її індивідуальності.

Одночасно з появою природньо-правової доктрини виникають погляди, які, не заперечуючи значимості держави, висловлюють певні застереження її ролі в житті суспільства. Таких поглядів дотримувались представники буржуазного лібералізму та індивідуалізму –

Вільгельм Гумбольд, Бенжамен Констан. Джон Стюарт Мілль також відзначає шкідливість посилення державної влади без крайньої необхідності. Іншими словами, ідея природних природжених прав людини, покликана запобігати всевладдю держави, яка перешкоджає розвитку свободи, індивідуалізму та автономії особистості.

Протилежною по змісту природньо-правовій доктрині є позитивістський підхід особи до природи права людини на житло і взаємовідносин з державою. Згідно цього підходу права людини на житло, їх об'єм і зміст визначаються державою, яка «дарує» їх людині, здійснюючи по відношенню до неї патерналістичні функції. З таких протилежних позицій оцінювались і оцінюються природа і суть конституційних прав людини на житло.

Поряд з цим розбіжності природньо-правового і позитивістського підходів до змісту права людини на житло вимагають внесення певної ясності, перш за все, обмеження влади держави правами людини не повинно вести до зменшення її ролі, яка вагома не тільки в охороні прав і свобод людини, але і в наданні їм законодавчої, тобто загальнообов'язкової форми. Мета природньо-правової доктрини – обмежити претензії держави на свій розсуд, визначати об'єм прав і свобод людини, не рахуючись з необхідними для нормальної життєдіяльності індивіда набору прав, які об'єктивно притаманні йому від народження, і тому є невід'ємними, невідчужуваними, незалежними від волі держави.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про те, що у конституційній і судовій практиці відбулися пом'якшення протистояння природ-

ньо-правових і позитивістських підходів. При чому практика іде по шляху позитивного закріплення природніх прав і принципів. Це сприятлива тенденція, яка знімає протистояння і крайнощі вказаних доктрин – незахищеність природніх прав людини поза державним закріпленням і віддалення позитивістського вчення від моральних, особистісних, соціальних цінностей. Саме розрив позитивізму з переліченими цінностями дозволив широке його використання тоталітарними режимами, зокрема Радянський Союз, який категорично заперечував вчення про природні права і завжди виступав «благодійником» по відношенню до народу, який отримав свої права по милості всеїсної держави.

Література

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>

4. Європейська соціальна хартія. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 3 травня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>

Л. А. Моисей

Доктринальные исследования конституционного права человека на жилье

Раскрывается содержание конституционного права на жилье военнослужащих в Украине, форм и методов реализации государственных гарантий военнослужащих, связанных главным образом с материальной компенсацией за выполнение конституционного долга перед Родиной.

Ключевые слова: государственные гарантии, конституционный долг, жилищная проблема, законодательство, социальная защита.

L. Moisey

Doctrinal studies of the constitutional human right to housing

The topical problems related to housing of the military servicemen, the directions of improving and of providing observance of the housing law are considered as well as the waiting list of servicemen in Armed Forces of Ukraine is analysed.

Key words: housing, housing law, house waiting list, social security, official habitation, budgetary resources.